

DOĞAN GÜNAY, “SÖZCÜKBİLİME GİRİŞ”

(Multilingual Yayınları, İstanbul, 2007, 311 s., ISBN 975-6008-31-8)

Talip DOĞAN*

Bu eserde dilin temel unsurlarından olan sözcükler, leksikoloji alanındaki son yaklaşımlar da esas alınarak değerlendirilmiş, Türkçemizin sözcüklerine dair orijinal bilgilere ulaşılmıştır.

Bilim, terimlerle üretilir. Bir bilim alanının zenginliği, terminolojisinin genişliği ile ölçülür. Bu genişlik de bizim, o alanda daha etraflı düşünme ve bilim yapma imkânlarımızı artırır. Eserde bu suretle, bir terim hazinesiyle karşılaşırız ve kullanılan terimler Fransızca denklilikleriyle beraber verilmiş. Dilimize, bu terimlerle bir daha bakmakla önümüze yeni kapılar aralanacaktır.

Yazar, sözcüklerin daha çok anlam tarafına yoğunlaşmayı tercih ediyor. Sözcüklerdeki anlam olaylarının, tümce ve tümce ötesi yapıların anlamını incelemede çok mühim bir yer tuttuğunu vurgulamakla, ortaya konulmuş çalışmanın önemine dikkat çekiyor. Bu esnada, Doğan Aksan’ın Eski Türkçeden günümüz Türkiye Türkçesinin söz varlığına dair çalışmalarını hatırlamamız yerinde olacaktır.

Eserde, klasik gramer geleneğimizden süregelen ve sözcüğe “anlam” açısından yeteri bakmayan alışkanlığımızı tekrardan gözden geçirmemizi sağlayacak nitelikte tespitler ve bakış açılarıyla yüz yüze geliyoruz.

Eser, yedi bölümden meydana gelmektedir.

Sözcük ve Sözlüksel Birim bölümünde yazar, *dilbilgiselleşmenin* dilimizde birleşik sözcüklerde olduğuna, dilbilgiselleşme açısından da dört birleşik sözcük türü görüldüğüne dikkat çekiyor. Saussure’nin dil ve söz ayrımından hareketle sözcükçenin dili, söz varlığının söylem yani sözü ilgilendirdiğini belirtiyor. *Etken* ve *edilgen* olmak üzere iki tür söz varlığı olduğunu fark ediyoruz. Sözcüklerin mekan içinde uğradıkları değişiklikler *Artdeşlik* değişkenlik, sosyal katmanlarda meydana gelen değişiklikler *Artkatmanlaşık* değişiklik terimleriyle tasnif ediliyor. Sözcüklerin hangi yollardan *özel ad* haline gelmesi gösteriliyor. Aygaz’ın tüp, Selpak’ın mendil, vb. kimi marka adlarının o tür için nasıl özel ad olduğu örnek olarak veriliyor. Yine “bir kilo Amasya” denildiğinde Amasya elmasının anlaşılması gibi, düzdeğişmece şeklinde sözcüklerin özel ad olma şekilleri örnek veriliyor. *Ödünçleme* ve *öyküntü* arasındaki farklara dikkatimiz çekiliyor. Öyküntünün yapısal ve anlamsal olarak ödünç alma olduğunu ve öyküntü yoluyla dilimize giren sözcüklerin zamanla dilin imkanlarına uyumlu hale geldiğini görüyoruz. Alkolik’ten öyküntülere çoğaltılan işkolik, çaykolik gibi.

Sözcük ve Anlam bölümünde yazar öncelikle, insanların dünyada bir göstergeler dünyası içinde yaşadığını bir kez daha vurguluyor. Burada daha çok sözcükler anlam ilişkilerine göre ele alınıyor. *Kaplam* ve *İçlem* ilişkisinin mantık biliminden doğduğunu ve bu ilişkinin birbiriyle ters orantılı olduğunu belirtiyor. Mesela, çiçeğin kaplamı bütün çiçeklerken, bitki grubundan olması onun içlemidir. *Üstanlamlılık* ve *altanlamlılık* terimlerinin de yine mantık biliminin metotlarıyla izahının mümkün olacağına rastlıyoruz. Buların yanında sözcüklerin *Düzanlam* ve *Yananlam* olmak üzere iki tür anlamı bulunduğunu belirterek yananlamı da; yakın anlam, aktarmayla oluşan anlamlar (*değişmece*, *düz değişmece*, *eğretileme*, *deyiş aktarımı*) ve kalıplaşmayla oluşan anlamlar (*deyim*, *terimi argo*, *dolaylama*) olarak üçe taksim ediyor. Sözcüklerdeki anlam özelliklerini çok çeşitli açılardan ele alan daha zengin bir terim hazinesiyle karşılaşmaktayız. Bulara, *kapsamlayış* başlığı altında, *arıksayış*, *karşıtlama*, *örtmece* vd. gösterebiliriz. Mesala, doğrudan söylenmesi uygun olmayan bir durumu dolaylı yoldan ifade etmek bir örtmececi. “İyi saatte olsunlar” ın cinleri anlatması gibi.

Sözlüksel Anlamın Çözümlemeleri bölümünde yazar, öncelikle her sözcüğün bir şekilde çekirdek yapısının dışında anlamlara sahip olabileceğini ve anlambirimcik çözümlemesinin kuramsal çerçevesini yapısalcılık akımının oluşturduğunu vurguluyor ve sonra da diğer anlambirimcik çözümleme yaklaşımlarını sıralıyor. Sonra, *mantıksal tanım*, *üstanlamsal tanım*, *içindeleme olarak tanım* vd. sözlük yazımında kullanılan yaklaşımlardan haber veriyor ve bunları dilimizden örneklerle izah ediyor. Anlambirimciklerin de kendi içinde ikiye ayrıldığını görüyoruz; doğal dilden kaynaklanan *bağımlı anlambirimcik*, sosyal şartlardan kaynaklanan *ilgili anlambirimcik*. Bu arada yazarımız, farklı ekollerin ve diğer dilbilimcilerin de görüşlerine bir arada yer verirken ara sıra kavram

* Kırıkkale Üniversitesi Türk Dili Okutmanı

kargaşasının yaşandığına dikkatimizi çekiyor. Bu bölümde yine, sözcük çözümlemesinde yeni yeni kullanılmaya başlanan *Önüürün* ve *Basmakalıp* kuramlarından bahsedildiğini görüyoruz.

Anlamsal İlişkiler bölümünde sözlüksel birimler arasındaki anlam ilişkileri değerlendiriliyor. Yazar, Türkçenin sözdizimi özelliklerini de göz önüne alarak dilimizde üstanlamın sonda olduğunu ve yabancı dil öğretimi esnasında bilinmeyen sözcükler için dildeki *üstanlamlılık* özelliğinden faydalandığı belirtiliyor. Dildeki *eşit* ve *karşıt anlamlılık* derecelerine göre işleniliyor.

Çokanlamlılık bölümünde, çok anlamlılığın dilin ekonomik yanı ve işlevi olduğunu belirterek *tek anlamlılık*, *çok anlamlılık*, *eşseslilik* ve *eş yazımlılık* alt başlıklarında *eşadlılık* ve *yakınlılık* terimleri hakkındaki değerlendirilmelere rastlıyoruz.

Sözcüksel Biçimbilim ve Artsüremlilikte Sözcüklerin Oluşumu bölümünde, sözcüklerin biçim tarafı yani iç yapısı ele alınılıyor ve *sözcüksel biçimbilim* ile *dilbilgisel biçimbilim* olmak üzere iki tür biçimbilim olduğu vurgulandıktan sonra dilimizdeki sözcüklerin biçim özellikleri gösteriliyor.

Eşsüremlilikte Sözcük Çözümlemesi bölümünde, eş zamanlı sözcük incelemesine dair düşünceler veriliyor.

Yazarımız *Sonsöz* bölümünde, “Türkçe için aslında daha çok şey yapılabilir ve yapılmalı” mesajıyla, Türkologlara çağrıda bulunmakta ve onları yeni teklifler getirmeye teşvik etmektedir.

Kitapta kullanılan terimler, *Alan Sözlüğü* bölümünde eserin muhtevasına hitap etmiş gibi sözlük şeklinde veriliyor. Bu da eserin, Türkçe araştırmalarına sağlayacak bir diğer faydasıdır. Kullanılan terimler daha sonra, *Türkçe-Fransızca Dizin*, *Fransızca-Türkçe Dizin* olarak gösteriliyor.

Kitabın en sonunda ise ağırlıklı olarak Fransızca kaynaklar olmak üzere, *Kaynakça* bölümünde kaynaklar bulunuyor.

Kısaca, tanıtmaya gayret ettiğimiz bu eserin, Türkçenin söz hazinesine çok farklı gözlüklerle bakılmasına imkân sağlayacağını, leksikoloji alanında önemli bir boşluğu dolduracağını ve araştırmacılar için ziyadesiyle yararlı olacağını düşünüyor, Doğan Günay’a bizlere böyle bir eser kazandırdığı için teşekkür ediyoruz.